© Autor(rzy) 2023. Artykuł opublikowany na zasadach otwartego dostępu, rozpowszechniany na warunkach licencji Creative Commons Attribution (CC BY), wydany przez Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

PRAWOSŁAWNE I GRECKOKATOLICKIE POSTRZEGANIE OPIEKI MEDYCZNEJ NAD CHORYM

ORTHODOX AND GREEK CATHOLIC PERCEPTION OF MEDICAL CARE FOR THE SICK

Piotr Wojda

Clinic of Psychiatry, Cologne, Germany
LVR-Klinik Köln Akademisches Lehrkrankenhaus der Universität

https://orcid.org/0000-0003-1266-486X

DOI: https://doi.org/10.20883/pielpol.2023.4

STRESZCZENIE

Wyznawcy prawosławia stanowią najliczniejszą mniejszość wyznaniową w Polsce. Natomiast wyznawcy greckokatoliccy w Polsce liczą około 55 tysięcy wiernych. W wyniku ruchów migracyjnych spowodowanych kwestiami ekonomicznymi, jak i działaniami zbrojnymi należy spodziewać się znacznego wzrostu wyznawców prawosławia i kościoła greckokatolickiego. Konsekwencją napaści zbrojnej Rosjan na Ukrainę stały się masowe ruchy migracyjne Ukraińców. Obecnie ok. 3 milionów Ukraińców szuka schronienia w Polsce. Wielu z nich doświadczyło traumatycznych przeżyć i w związku z tym będzie potrzebowało profesjonalnej pomocy psychologicznej i psychiatrycznej. Sprawowanie opieki nad chorymi z odmiennego kręgu kulturowego stanowi wyzwanie dla pracowników opieki zdrowotnej. Poznanie kultury, z jakiej wywodzi się chory, jest kluczowym aspektem nawiązania kontaktu terapeutycznego, przyśpieszenia procesu zdrowienia i ułatwienia pracy pielęgniarce. Istotnym elementem tożsamości narodowej dla mieszkańców Europy Środkowo- Wschodniej jest religia. To ona determinuje postawy społeczne wobec aktualnych problemów etyczno-zdrowotnych. Celem pracy jest przybliżenie pielęgniarkom odmienności kulturowo-religijnej wyznawców prawosławia i kościoła greckokatolickiego, co pozwoli im zapewnić opiekę zgodną z oczekiwaniami pacjenta.

SŁOWA KLUCZOWE: pielęgniarstwo transkulturowe, chory, prawosławie, grekokatolicyzm, Ukraińcy.

ABSTRACT

The Orthodox are the largest religious minority in Poland. On the other hand, the Greek Catholic faithful in Poland amounts to approx 55.000 faithful. As a result of migration movements caused by economic problems and military activities, a significant increase in the number of Orthodox and Greek Catholic believers should be expected. Due to Russia's armed attack on Ukraine, there was a massive migration of Ukrainians. Currently, about 3 million Ukrainians are looking for shelter in Poland. Because of traumatic experiences, many of them will need professional psychological and psychiatric help. Caring for patients from the different cultural background is a challenge for healthcare professionals. Getting to know the culture of the patient's origin is a key aspect of establishing therapeutic contact, accelerating the healing process and facilitating the work of a nurse. Religion is an important element of the national identity for the inhabitants of Central and Eastern Europe. It is what determines social attitudes towards current ethical and health problems. The aim of the study is to present the cultural and religious differences between the followers of the Orthodox Church and the Greek Catholic Church, which will allow a nurse to provide care in line with the expectations of a patient with mental disorders coming from the Eastern Church.

KEYWORDS: transcultural nursing, patient, Orthodoxy, Greek Catholicism, Ukrainians.

Wstęp

W Polsce prawosławni stanowią największą mniejszość wyznaniową (ok. 504 tys.) podzieloną na 6 diecezji [1]. Natomiast wyznawcy kościoła greckokatolickiego liczą około 55 tys. i skupiają sie w 3 eparchiach [2]. W obecnej sytuacji polityczno-migracyjnej należy się spodziewać znacznego wzrostu wiernych z obydwu kościołów.

Historia narodzin prawosławia i kościoła greckokatolickiego jest zawiła politycznie i geograficznie. Za początek rozłamu w chrześcijaństwie można uznać rok 395, kiedy Teodozius I Wielki podzielił Imperium Rzymskie między swoich dwóch synów z dwoma równorzędnymi stolicami: Rzym (stolica zachodnia) i Konstantynopol (stolica wschodnia, Bizancjum). Z czasem powstały dwa główne centra życia chrześcijańskiego – Rzym i Bizancjum. Na ich dalszy rozwój miały wpływ różne aspekty kulturowe. Doprowadziło to do coraz większych odmienności w kwestiach doktrynowo-liturgicznych. Do ostatecznego rozłamu chrześcijaństwa i podziału na Kościół prawosławny i Kościół katolicki doszło w 1054 roku, w wyniku konfliktu o pochodzenie Ducha Świętego, co skutkowało nałożeniem przez oba odłamy wzajemnej ekskomuniki [3].

Obecnie ważne jest, żeby pielęgniarka opiekując się chorym, uwzględniała jego potrzeby kulturowe, co pozwoli mu również łatwiej dostosować się do nowego otoczenia socjalno-kulturowego.

Celem pracy jest przybliżenie pielęgniarkom odmienności kulturowych wyznawców prawosławia i kościoła greckokatolickiego.

Tabela 1. Porównanie kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego [4–9]
Table 1. Comparison of the Ortodox Church and the Roman Catholic Church [4–9]

Kościół prawosławny/*Orthodox Church*	Kościół rzymskokatolicki/*Roman Catholic Church*
Rok liturgiczny oparty jest na kalendarzu juliańskim/*The liturgical year is based on the Julian calendar.*	Rok liturgiczny oparty jest na kalendarzu gregoriańskim/*The liturgical year is based on the Gregorian calendar.*
Sakramenty: chrzest, bierzmowanie, eucharystia, spowiedź (Pokajanije), kapłaństwo, małżeństwo i namaszczenie św. olejem/*Sacraments: Baptism, Confirmation, Eucharist, Confession, Priesthood, Marriage and Anointing of St. Oil.*	Sakramenty: chrzest, bierzmowanie, eucharystia, pokuta, namaszczenie chorych, kapłaństwo, małżeństwo/*Sacraments: Baptism, Confirmation, Eucharist, Penance, Anointing of the Sick, Priesthood, Marriage.*
Sakramenty chrztu, bierzmowania, eucharystii są udzielane razem/*The sacraments of Baptism, Confirmation and Eucharist are administered together.*	Sakramenty chrztu, bierzmowania, eucharystii są udzielane oddzielnie/*The sacraments of Baptism, Confirmation and Eucharist are administered separately.*
Sakrament chrztu (trzykrotne zanurzenie w wodzie, w nagłych przypadkach – polanie głowy)/*The sacrament of baptism (three times immersing in water, in urgent cases – pouring the head over).*	Sakrament chrztu udzielany przez trzykrotne polanie głowy (w nagłych sytuacjach może udzielić każdy wierzący, również spoza Kościoła rzymskokatolickiego)/*The sacrament of baptism administered by pouring water on the head three times (in urgent situations, every believer, also from outside the Roman Catholic Church).*
Sakramet chrztu przyjęty w kościele katolickim uważany jest za ważny (Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym)/*The sacrament of baptism received in the Catholic Church is considered valid (Polish Autocephalous Orthodox Church).*	Sakrament chrztu udzielony przez kapłana prawosławnego jest ważny/*The sacrament of baptism administered by an Orthodox priest is valid.*
Wierni prawosławni nie mogą przystępować do eucharystii w Kościele rzymskokatolickim/*The Orthodox faithful cannot receive the Eucharist in the Roman Catholic Church.*	Wierni mogą przyjąć komunię św. tylko z rąk duchownych Kościoła rzymskokatolickiego i greckokatolickiego/*The faithful can receive Holy Communion only at the hands of the clergy of the Roman Catholic and Greek Catholic Church.*
Komunia święta udzielana jest pod dwiema postaciami: chleba kwaszonego (prosfora) i wina/*Holy Communion is administered in two forms: sourdough bread (prosfora) and wine.*	Komunia święta udzielana jest pod postacią chleba przaśnego (opłatek)/*Holy communion is given in the form of unleavened bread (wafer).*
Namaszczenie chorych przeprowadzone jest przez siedmiu kapłanów, w obecności tak wielu wiernych jak to jest możliwe. Obrzęd ten powinien być sprawowany w cerkwi. Jeśli chory nie może się poruszać, wówczas obrzęd jest sprawowany w domu lub w szpitalu. Oleje są poświęcane w czasie sakramentu przez kapłana i nie są przechowywane. Sakrament ten jest traktowany jako sakrament pokuty chorych pozwalający uzdrowić duszę i ciało. Nie udziela się sakramentu namaszczenia wiernym spoza kościoła/*The anointing of the sick is performed by seven priests in the presence of as many of the faithful as possible. This rite should be performed in the church. If the patient is unable to move, the ritual is performed at home or in a hospital. Oils are blessed by the priest during the sacrament and are not stored. It is treated as a sacrament of penance for the sick that heals the body and soul. The anointing is not administered to the faithful outside the church.*	Sakramentu chorych udziela kapłan. Oleje są błogosławione przez biskupa w Wielki Czwartek i przechowywane. W sakramencie powinni uczestniczyć inni wierni (np. rodzina pacjenta). Pacjenci powinni przyjmować sakrament w kościele, jeśli pozwala na to ich stan zdrowia/*The sacrament of the sick is administered by the priest. The oils are blessed by the bishop on Holy Thursday and stored. Other faithful (e.g. the patient's family) should participate in the sacrament. Patients should receive the sacrament in church if their state of health allows it.*
Sakrament pokuty odbywa sie na stojąco (chory może leżeć) w każdej dogodnej części świątyni (w domu, szpitalu) w obecności ikony Chrystusa/*The sacrament of penance takes place standing (the sick person can lie down) in every convenient part of the temple (at home, in the hospital) in the presence of the icon of Christ.*	Sakrament pokuty odbywa się na klęcząco (chorzy mogą leżeć), w konfesjonale (w przypadku choroby w domu lub w szpitalu)/*The sacrament of penance takes place on the knees (the patient can lie down), in the confessional (in case of illness at home or in the hospital).* Kościół katolicki zezwala wiernym prawosławnym na przyjmowanie sakramentów pokuty, eucharystii i namaszczenia chorych w wyjątkowych okolicznościach (nieuchronna śmierć, wojna) na prośbę wiernych/*The Catholic Church allows the Orthodox faithful to receive the sacraments of penance, the Eucharist and the anointing of the sick in exceptional circumstances (imminent death, war) at the request of the faithful.*
Kapłani mogą być żonaci, ale małżeństwo musi być zawarte przed święceniami, kapłan nie może się powtórnie ożenić po śmierci żony. Mnisi muszą zachować celibat/*Priests may be married, but marriage must be celebrated before ordination, the priest may not remarry after the wife's death. The monks must remain celibate.*	Celibat duchownych/*Celibacy of the clergy.*
Nie uznaje zwierzchnictwa papieża i idei centralizacji władzy kościelnej (tzw. autokefalia, która zakłada, że Kościół prawosławny działający na terenie danego kraju jest niezależny od zagranicznej władzy duchownej) – zjednoczenie przez wiarę/*It does not recognize the sovereignty of the pope and the idea of centralization of church authority (the so-called autocephaly, which assumes that the Orthodox Church operating in a given country is independent of foreign religious authority) – union by faith.*	Zwierzchnictwo papieża nad całym Kościołem i możliwość jego wpływania na Kościoły na całym świecie/*The sovereignty of the pope over the whole Church and the possibility of his influence over the churches all over the world.*
Na czele każdego autokefalicznego (samodzielnego) Kościoła stoi patriarcha albo metropolita/*Each autocephalous (independent) Church is headed by a patriarch or metropolitan.*	

Dogmaty/*Dogmas*: Duch Świety pochodzi tylko od Ojca (Boga)/*The Holy Spirit comes only from the Father (God),*	Dogmaty/*Dogmas*: Duch Świety pochodzi od Ojca i Syna/*The Holy Spirit comes from the Father and the Son,*
Wiara w niebo i piekło. Czyściec jest herezją, gdyż Bóg nie jest źródłem cierpienia. W Ewangelii brak wzmianek o czyśćcu/*Belief in Heaven and Hell. Purgatory is heresy when God is not the source of suffering. There is no mention of purgatory in the Gospel,*	Wiara w niebo, piekło i czyściec (czyściec jest ogniem Bożej miłości, oczyszczeniem z grzechu przebywające tam dusze; dogmat czyśćca został wprowadzony na Soborze trydenckim (XVI w.)/*Faith in Heaven, Hell and Purgatory (purgatory is the fire of God's love, cleansing of sins residing there souls; The dogma of Purgatory was introduced at the Council of Trent (16th century),*
Odrzucenie dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Maryi (była obciążona grzechem pierworodnym, po Jej ,,zaśnięciu'', po 3 dniach na podobieństwo Chrystusa, zmartwychwstała i wraz z ciałem wstąpiła do nieba), gdyż tylko Chrystus mógł zmyć grzech pierworodny. Kult maryjny jest szeroko rozpowszechniony/*Rejection of the dogma of the Immaculate Conception of Mary (she was burdened with original sin, after her "falling asleep", after 3 days in the likeness of Christ, resurrected and ascended to Heaven with her body), as only Christ could wash away the original sin. The cult of Mary is widely spread.*	Dogmat o Niepokalanym Poczęciu Maryi Panny (urodziła się bez grzechu pierworodnego; dogmat ogłoszony przez Piusa IX w XIX w.)/*Dogma in the Immaculate Conception of the Virgin Mary (born without original sin; dogma proclaimed by Pius IX in the nineteenth century).*
Symbole/*Symbols*: Cerkiew (z grec. Dom Pana) powinna być wybudowana na najwyższym wzniesieniu w okolicy, kopuły cerkwi mają rożną symbolikę w zależności od ich liczby. W cerkwi wyróżnia się przedsionek, nawę i prezbiterium (ołtarz). Prezbiterium od nawy oddziela ikonostas z trzema drzwiami, za ikonostas mogą wejść tylko mężczyźni. Brak rzeźb. Brak konfesjonału. Brak organów. W cerkwi kobiety nakrywają głowę chustami, ubranie nie może eksponować nagości (również mężczyźni nie mogą wejść do cerkwi w krótkich spodenkach i odsłoniętych ramionach)/*The church (Greek: the House of the Lord) should be built on the highest hill in the area, the domes of the church have different meanings depending on the number. In the church, it is distinguished by a vestibule, nave and chancel (altar). The chancel is separated from the nave by the iconostasis with three doors, only men can enter the iconostasis. No sculptures. No confessional. No organs. In church, women cover their heads with scarves, clothes must cover the body (men are also not allowed to enter the church in shorts and bare shoulders),*	Symbole/*Symbols*: W Kościele (z grec. zgromadzenie) wyróżnia się kruchtę (nad nią przeważnie znajduje się chór), nawę, prezbiterium i zakrystię, gdzie przebywają duchowni i służba liturgiczna. Często występują wieże (dzwonnice) oraz sygnaturki. Ubranie nie może eksponować nagości, kobiety nie muszą nosić nakrycia głowy. U mężczyzn wskazane jest zdjęcie nakrycia głowy/*In the church (Greek: assembly) there is a porch (usually a choir above it), a nave, a chancel and a sacristy, where the clergy and liturgical services are held. There are often towers (bell towers) and turrets. Clothes must not show nudity, women do not need a headgear. In men, it is advisable to remove the headgea,*
Ośmioramienny krzyż (dwie poziome poprzeczki, górna mniejsza i dolna większa). Na dolnej spoczywają przybite 2 gwoździami stopy Jezusa. Prawy brzeg dolnej poprzeczki jest przechylony lekko do góry, co ma symbolizować, że zbawieni staną po stronie prawej Chrystusa, a potępieni po lewej. Na górnej poprzeczce znajduje się napis ,,Jezus z Nazaretu, król żydowski''/*Eight-pointed cross (two horizontal crossbars, the upper one is smaller and the lower one is larger). Jesus' feet are nailed to the lower part with two nails. The right edge of the lower crossbar is slightly tilted upwards to symbolize that the saved will be on the right side of Christ, and the damned will be on the left. On the upper crossbar there is an inscription "Jesus of Nazareth, the King of the Jews",*	Krzyż czteroramienny, nogi Chrystusa przybite jednym gwoździem. Pionowa – dłuższa belka – symbolizuje łączność człowieka z Bogiem, przywróconą przez ofiarę Chrystusa. Krótsza – poprzeczna belka – symbolizuje powszechność odkupienia. Chrystus ramionami krzyża obejmuje cały świat. W Krzyżu dokonało się „poskładanie ze sobą" w całość tego wszystkiego, co zburzył grzech pierwszych ludzi. Nad figurą Chrystusa znajduje się tabliczka ze skrótem INRI (Jezus Nazarejczyk Król Żydowski)/*A 4 – pointed cross, Christ's legs nailed with one nail. The vertical – longer beam – symbolizes the union of man with God, restored by Christ's sacrifice. The shorter, crossbar – symbolizes the universality of redemption. Christ embraces the whole world with the arms of the cross. In the Cross everything that was destroyed by the sin of the first people was "put together". Above the statue of Christ there is a tablet with the abbreviation INRI (Jesus of Nazareth, King of the Jews),*
Ikony, przed którymi modlą się wierzący, przedstawiają wizerunki świętych, Jezusa Chrystusa, Matki Boskiej. Ikony są napełnione Duchem Świętym. Ikona uświęca miejsce, w którym się znajduje, poprzez namacalną obecność Bożą (okno na Boga). Postacie przedstawione na ikonach odpowiadają stanowi ducha, są szczęśliwe, przepełnione radością (odmianą ikony jest Ikonostas)/*The icons before which believers pray represent the saints, Jesus Christ, the Mother of God. The icons are filled with the Holy Spirit. The icon sanctifies the place in which it is located through the tangible presence of God (window to God). The characters depicted in the icons correspond to the state of the spirit, they are happy, filled with joy (the type of icon is Iconostasis),*	Figury Chrystusa przedstawjają Jego cielesne uniżenie, zmęczenie trudem walki ze złem. Figury Matki Boskiej i świętych są poważne, uniżone, współcierpiące z Chrystusem i upatrujące nadziei w Bogu/*The figures of Christ show his bodily humiliation, fatigue in the fight against evil. The statues of the Mother of God and the Saints are serious, humble, suffering with Christ and looking for hope in God,*
Znak krzyża wykonuje się przy odpowiednim ustawieniu palców (tj. przy złączeniu kciuka, palca wskazującego i środkowego); znak krzyża wykonuje sie powoli w kolejności: czoło (1), brzuch (2), prawe ramię (3), lewe ramię (4). Znak krzyża kończy się ukłonem/*We make the sign of the cross with the appropriate positioning of the fingers (i.e. by joining the thumb, index and middle finger); the sign of the cross should be made slowly as follows: forehead (1), on the stomach (2), right arm (3), left arm (4). The sign of the cross ends with a bow (the difference in the order of execution of the sign is due to language differences),*	Wykonując znak krzyża, nie trzeba łączyć palców, dłoń jest wyprostowana. Znak krzyża wykonuje się, kierując dłoń na czoło (1), brzuch (2), lewe ramię (3) prawe ramię (4)/*When making the sign of the cross, it is not necessary to join the fingers, the palm is straightened. The sign of the cross is made by pointing the palm to the forehead (1), abdomen (2), left arm (3), right arm (4),*
Ręcznik obrzędowy/*The ritual towel.*	
Czotka (sznur modlitewny), składająca się z 30, 50 lub 100 paciorków, trzymana jest w lewej ręce, podczas gdy prawą wykonuje się znak krzyża/Comboskini (prayer string) consisting of 30, 50 or 100 beads. It is held in the left hand, while the sign of the cross is made with the right hand.	Różaniec składa się z krzyżyka, 6 większych koralików (lub łączników) oraz 53 mniejszych koralików/*The rosary consists of a cross, 6 larger beads (or connectors) and 53 smaller beads.*

Językiem liturgicznym Cerkwi w Polsce jest język staro-cerkiewno-słowiański/*The liturgical language of the Church in Poland is Old Church Slavonic.* Msza odbywa się raz dziennie i trwa długo, a wierni stoją w czasie jej odprawiania (mogą siedzieć osoby chorę)/*The mass is held once a day and lasts a long time, and the faithful stand while it is celebrating (the sick can sit).*	Msza odbywa się kilkakrotnie w ciągu dnia i trwa ok. 60 min, wierni stoją, siedzą lub klęczą w zależności od etapu mszy. Liturgia odbywa się w języku narodowym/*The liturgy is celebrated in the vernacular. The mass is held several times a day and lasts about 60 minutes, the faithful stand, sit or kneel depending on the stage of the Holy Mass.*
Święta/*Holidays*: Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest najważniejszym ze świąt/*The Resurrection of Jesus Christ is the most important of the holidays,* 8 świąt poświęconych Chrystusowi i 4 święta poświęcone Matce Boskiej/*8 holidays dedicated to Christ and 4 holidays dedicated to the Mother of God,* 9 obchodzonych w stałych datach, 3 w datach zmiennych, zależnych od daty Wielkanocy/*9 on fixed dates, 3 on dates variables depending on the date of Easter.*	Święta tzw. nakazane/*Holidays needed*: Świętej Bożej Rodzicielki Maryi – Nowy Rok (1 stycznia)/*Holy Mother of God, Mother Mary – New Year (January 1),* Objawienie Pańskie (6 stycznia)/*for the Epiphany (January 6),* Wniebowstąpienie Pańskie – w VII Niedzielę Wielkanocy/*for the Ascension of the Lord – on the 7th Sunday of Easter,* Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa – Boże Ciało/*for the Most Holy Body and Blood of Christ – Corpus Christi,* Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny – Matki Boskiej Zielnej (15 sierpnia)/*for the Assumption of the Blessed Virgin Mary – Our Lady of Herbs (August 15),* Wszystkich Świętych (1 listopada)/*for All Saints (November 1),* Boże Narodzenie (25 grudnia)/*Christmas (25 December).* Święta dodatkowe/*Holidays additional*: Ofiarowanie Pańskie/Matki Boskiej Gromnicznej (2 lutego)/*Presentation of the Lord/Mother of God of Candlemas (February 2),* Uroczystość św. Józefa (19 marca)/*Feast of St. Joseph (March 19),* Poniedziałek Wielkanocny/*Easter Monday,* Najświętszej Maryi Panny, Matki Kościoła/*of the Blessed Virgin Mary, Mother of the Church,* Uroczystość św. Piotra i Pawła (29 czerwca)/*Feast of St. Peter and Paul (June 29),* Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (8 grudnia)/*for the Solemnity of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary (December 8),* Boże Narodzenie (drugi dzień) (26 grudnia)/*Christmas (second day) (December 26).*
Posty dzielą się na jednodniowe i wielodniowe/*Fasts are divided into one-day and multi-day fasts*: Jedniodniowe posty: środa (zdrada Judasza i wydanie Chrystusa na mękę), piątek (śmierć Chrystusa), ścięcie głowy Jana Chrzciciela/*One-day fasts: Wednesday (the betrayal of Judas and the torment of Christ), Friday (Christ's death), beheading of the Head of John the Baptist.* Wielodniowe posty: przed świętem Bożego Narodzenia (40 dni), Wielki Post wraz z Wielkim Tygodniem (50 dni), post przed świętem Zaśnięcia Bogurodzicy (14 dni)/*Multi-day fasts: before Christmas (40 days), Lent together with Holy Week (50 days), fasting before the Feast of the Dormition of the Theotokos (14 days).* Zakazane jest spożywanie mięsa, ryb, białego pieczywa i nabiału. Ryby można jeść tylko w święto Zwiastowania Pańskiego oraz w Niedzielę Palmową. Post obowiązuje rownież kobiety ciężarne, po porodzie i w okresie karmienia. Zwolnieni z postu są: osoby chore, wyczerpane fizycznie/*It is forbidden to eat meat, fish, white bread and dairy products.* *Fasting also applies to pregnant women, after childbirth and during the lactation period.* *Exempt from fasting: sick, physically exhausted people.*	Posty dzielą sie na/*Fasts are divided into*: Post jakościowy – zaniechanie jedzenia mięsa i jego przetworów (dozwolone są jaja, nabiał, tłuszcze zwierzęce)/*quality fasting – refraining from eating meat and meat products (eggs, dairy products, animal fats are allowed)*, Post ilościowy – można zjeść jeden syty posiłek dziennie i dwa małe (rano, wieczór, dozwolone jest mięso i ryby)/*quantitative fasting – you can eat one full meal a day and two small ones (in the morning, in the evening, meat and fish are allowed)*, Post ścisły – nie należy spożywać mięsa oraz ograniczyć się do jednego i 2 małych posiłków (dozwolone ryby, nabiał i owoce morza)/*strict fast – do not eat meat and limit yourself to one and 2 small meals (fish, dairy and seafood allowed)*, Post eucharystyczny – na godzinę przed przyjęciem Komunii świętej zabrania się przyjmowania pokarmów i napojów (z wyjątkiem wody i leków)/*Eucharistic fasting – one hour before receiving Holy Communion it is forbidden to take food and drink (except water and medicines).* Post w kościele rzymskokatolickim obowiązuje wiernych pomiędzy 18. a 60. r.ż, a młodzież od 14. r.ż. wstrzemięźliwość w jedzeniu. Obecnie pości się w Środę Popielcową (40 dni do Wielkiego Czwartku) i w Wielki Piątek (post ścisły)/*Fasting in the Roman Catholic Church is obligatory for the faithful from 18 to 60 years of age, and for adolescents from the age of 14 in eating is advisable. Currently, you fast on Ash Wednesday (40 days until Holy Thursday) and Good Friday (strict fast).* Zwolnienii z postu: osoby powyżej 60. r.ż. i dzieci, osoby niemogące pozwolić sobie na wybór produktów (sytuacja ekonomiczna, przygotowanie posiłków przez innych; muszą odbyć inną formę postu, np. jałmużna postna, modlitwa), osoby chore, starsze i ich opiekunowie nie muszą przestrzegać postu eucharystycznego/*Exempted from fasting: people over 60 years of age and children, people who cannot afford to choose products (economic situation, preparation of meals by others; they must undergo a different form of fasting, e.g. fasting alms, prayer), sick and elderly people and their caregivers do not need to observe Eucharistic fasting.*
W prawosławiu jest tylko jeden zakon – Bazylianie i Bazylianki/*There is only one order in Orthodoxy – Basilians.*	Wiele zakonów męskich i żeńskich/*Many male and female orders.*

Dzieje prawosławia na ziemiach polskich sięgają IX wieku i są związane z działalnością misyjną dwóch mnichów przybyłych na Morawy z Salonik (Grecja). Prawosławie rozwijało się na terenach południowo-wschodniej Polski. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę i ostatecznym ustaleniu granic wschodnich na terenie Rzeczypospolitej żyło ponad 3 miliony wyznawców prawosławia. Obecnie prawosławni zrzeszają się oficjalnie pod nazwą Polskiego Autokefalicznego Świętego Kościoła Prawosławnego, który nie podlega innym zagranicznym władzom, a jego głową jest metropolita warszawski (**Tabela 1**).

Kościół greckokatolicki (bizantyjsko-ukraiński, unicki) powstał w 1569 r. w wyniku unii brzeskiej pomiędzy kościołem katolickim i prawosławnym i jest następstwem podjęcia próby przezwyciężenia rozłamu pomiędzy kościołami. Na mocy unii kościół greckokatolicki uznał zwierzchnictwo papieża i przyjął katolickie dogmaty, jednocześnie zachowując bizantyjską liturgię, dyscyplinę kościelną, język staro-cerkiewno-słowiański (w Polsce język polski) w nabożeństwach oraz kalendarz juliański (**Tabela 2**). Przeciwnikami unii były władze rosyjskie i kościół prawosławny w Rosji, co doprowadziło do wielowiekowych prześladowań i ostatecznego włączenia kościoła greckokatolickiego do prawosławnego (1946 r.). W Polsce w okresie międzywojennym było ok. 3,4 mln unitów. Władze komunistyczne dokonały przesiedleń unitów narodowości ukraińskiej w głąb ZSRR, a unitów z ziem południowo-wschodniej Polski przesiedlono na ziemie północno-zachodnie, gdzie obecnie znajdują się jej największe skupiska [10].

Obecnie 57% ludności Europy Środkowo-Wschodniej wyznaje prawosławie. Najczęściej wyznanie to deklarują obywatele Ukrainy (78%) oraz Rosji (71%). Ukraińcy w Polsce należą w większości do Kościoła Katolickiego Obrządku Bizantyjsko-Ukraińskiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

W związku z obecną sytuacją polityczną należy spodziewać się napływu ludności zza wschodniej granicy. Wśród uchodźców będą osoby z różnymi problemami zdrowotnymi, którzy wymagają dalszego postępowania pielęgnacyjno-leczniczego, jak i osoby, u których w wyniku traumy wojennej mogą wystąpić problemy psychiczne. Osoby te będą musiały stawić czoło nie tylko swoim problemom zdrowotnym, ale i odmienności kulturowej panującej w Polsce. Zderzeniu z nową kulturą towarzyszy lęk, napięcie, poczucie bezradności (związane z brakiem możliwości stosowania wcześniej wypracowanych strategii radzenia sobie w sytuacjach problemowych), co zwiększa prawdopodobieństwo negatywnego wpływu na kondycję psychologiczną jednostki.

Tabela 2. Porównanie kościoła greckokatolickiego i kościoła rzymskokatolickiego [11–13]
Table 2. Comparison of the Greek Catholic Church and the Roman Catholic Church [11–13]

Kościół greckokatolicki/*The Greek Catholic Church*	**Kościół rzymskokatolicki/*The Roman Catholic Church***
Rok liturgiczny opiera się na kalendarzu juliańskim. Wszystkie święta są 13 dni później niż w kościele rzymskokatolickim. A zatem Boże Narodzenie obchodzone jest 6 stycznia i traw 3 dni, Nowy Rok wypada 14 stycznia/*The liturgical year is based on the Julian calendar. All feasts are 13 days later than in the Roman Catholic Church. Christmas is celebrated on January 6 and lasts for 3 days, and the New Year on January 14.*	Rok liturgiczny oparty jest na kalendarzu gregoriańskim, który został wprowadzony w 1582 roku (do kalendarza juliańskiego doliczono lata przestępne)/*The liturgical year is based on the Gregorian calendar, which was introduced in 1582 (leap years have been added to the Julian calendar).*
Kapłani mogą być żonaci, ale małżeństwo musi być zawarte przed święceniami, kapłan nie może sie powtórnie ożenić po śmierci żony. Mnisi muszą zachować celibat/*Priests may be married, but marriage must be celebrated before ordination, the priest may not remarry after the wife's death. The monks must remain celibate.*	Celibat duchownych/*Celibacy of the clergy.*
Symbole/Symbols: Cerkiew (z grec. Dom Pana) powinna być wybudowana na najwyższym wzniesieniu w okolicy, kopuły cerkwi mają rożną symbolikę w zależności od ich liczby. W cerkwi wyróżnia się przedsionek, nawę i prezbiterium (ołtarz). Prezbiterium od nawy oddziela ikonostas z trzema drzwiami. Brak rzeźb. Brak konfesjonału. Brak organów/*The church (Greek: the House of the Lord) should be built on the highest hill in the area, the domes of the church have different meanings depending on the number. In the church, it is distinguished by a vestibule, nave and chancel (altar). The chancel is separated from the nave by the iconostasis with three doors. No sculptures. No confessional. No organs.*	Symbole/Symbols: W Kościele (z grec. zgromadzenie) wyróżnia się kruchtę (nad nią przeważnie znajduje sie chór), nawę, prezbiterium i zakrystię, gdzie przebywają duchowni i służba liturgiczna. Często występują wieże (dzwonnice) oraz sygnaturki/*In the church (Greek: assembly) there is a porch (usually a choir above it), a nave, a chancel and a sacristy, where the clergy and liturgical services are held. There are often towers (bell towers) and turrets.*
W cerkwi kobiety nakrywają głowę chustami, ubranie nie może eksponować nagości (również mężczyźni nie mogą wejść do cerkwi w krótkich spodenkach i odsłoniętych ramionach)/*In church, women cover their heads with scarves, clothes must cover the body (men are also not allowed to enter the church in shorts and bare shoulders).*	Ubranie nie może eksponować nagości, kobiety nie muszą nosić nakrycia głowy. U mężczyzn wskazane jest zdjęcie nakrycia głowy/*Clothes must not show nudity, women do not need a headgear. In men, it is advisable to remove the headgear.*

Ośmioramienny krzyż (dwie poziome poprzeczki, górna mniejsza i dolna większa). Na dolnej spoczywają przybite 2 gwoździami stopy Jezusa. Prawy brzeg dolnej poprzeczki jest przechylony lekko do góry, co ma symbolizować, że zbawieni staną po stronie prawej Chrystusa, a potępieni po lewej. Na górnej poprzeczce znajduje sie napis ,,Jezus z Nazaretu, król żydowski"/*Eight-pointed cross (two horizontal crossbars, the upper one is smaller and the lower one is larger). Jesus' feet are nailed to the lower part with two nails. The right edge of the lower crossbar is slightly tilted upwards to symbolize that the saved will be on the right side of Christ, and the damned will be on the left. On the upper crossbar there is an inscription „Jesus of Nazareth, the King of the Jews".*	Krzyż czteroramienny, nogi Chrystusa przybite jednym gwoździem/*A 4- pointed cross, Christ's legs nailed with one nail.* Pionowa – dłuższa belka – symbolizuje łączność człowieka z Bogiem, przywróconą przez ofiarę Chrystusa. Krótsza – poprzeczna belka – symbolizuje powszechność odkupienia. Chrystus ramionami krzyża obejmuje cały świat. W Krzyżu dokonało się „poskładanie ze sobą" w całość tego wszystkiego, co zburzył grzech pierwszych ludzi. Nad figurą Chrystusa znajduje się tabliczka ze skrótem INRI (Jezus Nazarejczyk Król Żydowski)/*The vertical – longer beam – symbolizes the union of man with God, restored by Christ's sacrifice. The shorter, crossbar – symbolizes the universality of redemption. Christ embraces the whole world with the arms of the cross. In the Cross everything that was destroyed by the sin of the first people was „put together". Above the statue of Christ there is a tablet with the abbreviation INRI (Jesus of Nazareth, King of the Jews.*
Ikony, przed którymi modlą się wierzący, przedstawiają wizerunki świętych, Jezusa Chrystusa, Matki Boskiej. Ikony są napełnione Duchem Świętym. Ikona uświęca miejsce, w którym się znajduje, poprzez namacalną obecność Bożą (okna na Boga). Postacie przedstawione na ikonach odpowiadają stanowi ducha, są szczęśliwe, przepełnione radością (odmianą ikony jest Ikonostas)/*The icons in front of which believers pray represent the saints, Jesus Christ, the Mother of God. The icons are filled with the Holy Spirit. The icon sanctifies the place in which it is located through the tangible presence of God (windows to God). The characters depicted in the icons correspond to the state of the spirit, they are happy, filled with joy (the type of icon is Iconostasis).*	Figury Chrystusa przedstawjają Jego cielesne uniżenie, zmęczenie trudem walki ze złem/*The statues of Christ show his bodily humiliation, fatigue in the fight against evil.* Figury Matki Boskiej i świętych są poważne, uniżone, współcierpiące z Chrystusem i upatrujące nadziei w Bogu/*The statues of the Mother of God and the Saints are serious, humble, suffering with Christ and looking for hope in God.*
Znak krzyża jest wykonywany trzykrotnie trzema złączonymi palcami (symbolizują Trójcę Świętą), pozostałe dwa palce zgięte wskazują na dwoistość natury Jezusa: boską i ludzką. Znak krzyża wykonuje sie powoli w następujący sposób: czoło (1), brzuch (2), prawe ramię (3), lewe ramię (4). Znak krzyża kończy się ukłonem/*The sign of the cross is performed three times with three fingers joined together (they symbolize the Holy Trinity), the other two fingers bent indicate the duality of Jesus' nature: divine and human). The sign of the cross should be made slowly as follows: forehead (1), on the stomach (2), right arm (3), left arm (4). The sign of the cross ends with a bow.*	Wykonując znak krzyża nie trzeba łączyć palców, dłoń jest wyprostowana. Znak krzyża wykonuje się, kierując dłoń na czoło (1), brzuch (2), lewe ramię (3), prawe ramię (4)/*When making the sign of the cross, it is not necessary to join the fingers, the palm is straightened. The sign of the cross is made by pointing the palm to the forehead (1), abdomen (2), left arm (3), right arm (4).*
Ręcznik obrzędowy – kultywowany przez prawosławnych i grekokatolików. Jest to lniany skrawek materiału, ozdobiony haftem, jeden koniec symbolizuje narodziny, drugi śmierć człowieka. Towarzyszy człowiekowi podczas ważnych wydarzeń życia duchowego. Po śmierci wkładany jest do trumny. Spotykany jest jeszcze na Podlasiu, Ukrainie, Białorusi/*Ritual towel – cultivated by Orthodox and Greek Catholics. It is a linen scrap of fabric, decorated with embroidery, one end symbolizes the birth and the other death. It accompanies a person during important events of the spiritual life. After death, he is put in a coffin. He is still found in Podlasie, Ukraine and Belarus.*	
Czotka, brojanica lub komboskini (sznur modlitewny) składająca się z 30, 50 lub 100 paciorków. Trzymana jest w lewej ręce, podczas gdy prawą wykonuje się znak krzyża/*Comboskini (prayer string) consisting of 30, 50 or 100 beads. It is held in the left hand, while the sign of the cross is made with the right hand.*	Różaniec składa się z krzyżyka, 6 większych koralików (lub łączników) oraz 53 mniejszych koralików/*The rosary consists of a cross, 6 larger beads (or connectors) and 53 smaller beads.*
Uznaje zwierzchnictwo papieża i dogmaty Kościoła rzymskokatolickiego/*Recognizes the supremacy of the pope and the dogmas of the Roman Catholic Church.*	Uznaje zwierzchnictwo papieża i dogmaty Kościoła rzymskokatolickiego/*Recognizes the supremacy of the pope and the dogmas of the Roman Catholic Church.*
Sakramenty: chrzest, bierzmowanie, eucharystia, spowiedź (Pokajanije), kapłaństwo, małżeństwo i namaszczenie św. olejem/*Sacraments: Baptism, Confirmation, Eucharist, Confession, Priesthood, Marriage and Anointing of St. Oil.*	Sakramenty: chrztu, bierzmowania, eucharystii, pokuty, namaszczenia chorych, kapłaństwa, małżeństwa/*Sacraments: Baptism, Confirmation, Eucharist, Penance, Anointing of the Sick, Priesthood, Marriage.*
Sakramety chrztu, bierzmowania, eucharystii są udzielane razem/*The sacraments of Baptism, Confirmation and Eucharist are administered together.* Sakrament chrztu (trzykrotne zanurzenie w wodzie, w nagłych przypadkach – polanie głowy)/*The sacrament of baptism (three times immersing in water, in urgent cases – pouring the head over).*	Sakramety chrztu, bierzmowania, eucharystii są udzielane oddzielnie/*The sacraments of Baptism, Confirmation and Eucharist are administered separately.* Sakrament chrztu udzielany przez trzykrotne polanie głowy (w nagłych sytuacjach może udzielić każdy wierzący, również spoza Kościoła rzymskokatolickiego)/*The sacrament of baptism administered by pouring water on the head three times (in urgent situations, every believer, also from outside the Roman Catholic Church).*
Sakramet chrztu przyjęty w Kościele katolickim uważany jest za ważny/*The sacrament of baptism received in the Catholic Church is considered valid.* Wierni Kościoła greckokatolickiego mogą przystępować do eucharystii w Kościele rzymskokatolickim/*The faithful of the Greek Catholic Church can receive the Eucharist in the Roman Catholic Church.*	Sakrament chrztu udzielony przez kapłana greckokatolickiego jest ważny/*The sacrament of baptism administered by an Greek Catholic Church priest is valid.* Wierni mogą przyjąć Komunię św. tylko z rąk duchownych Kościoła rzymskokatolickiego i grekokatolickiego/*The faithful can receive Holy Communion only at the hands of the clergy of the Roman Catholic and Greek Catholic Church.*
Komunia święta udzielana jest pod dwiema postaciami: chleba kwaszonego (prosfora) i wina/*Holy Communion is administered in two forms: sourdough bread (prosfora) and wine.*	Komunia święta udzielana jest pod postacią chleba przaśnego (opłatek)/*Holy communion is given in the form of unleavened bread (wafer).*

Namaszczenie chorych jest praktykowane jak w Kościele prawosławnym/*The anointing of the sick is practiced as in the Orthodox Church.*	Sakramentu chorych udziela kapłan. Oleje są błogosławione przez biskupa w Wielki Czwartek i przechowywane. W sakramencie powinni uczestniczyć inni wierni (np. rodzina pacjenta). Pacjenci powinni przyjmować sakrament w kościele, jeśli pozwala na to ich stan zdrowia/*The sacrament of the sick is administered by the priest. The oils are blessed by the bishop on Holy Thursday and stored. Other faithful (e.g. the patient's family) should participate in the sacrament. Patients should receive the sacrament in church if their state of health allows it.*
Spowiedź wysłuchiwana jest w konfesjonale. Zdarza się, że duchowny i spowiadający się stoją za małym parawanem lub też w cerkwi znajduje się specjalnie wydzielone na ten cel miejsce czy też pomieszczenie. Wierni Kościoła łacińskiego mogą przystępować do sakramentów w Kościele greckokatolickim i na odwrót/*Confession is heard in the confessional. It happens that the clergy and confessors stand behind a small screen, or in the church there is a specially dedicated place or room for this purpose. Latin Church believers may receive sacraments in the Greek Catholic Church and vice versa.*	Sakrament pokuty odbywa się na klęcząco (chorzy moga leżeć), w konfesjonale (w przypadku choroby w domu lub w szpitalu)/*The sacrament of penance takes place on the knees (the patient can lie down), in the confessional (in case of illness at home or in the hospital).*
Msza Święta odprawiana jest w języku ukraińskim, czasem w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, rzadziej w języku polskim/*Holy Mass is celebrated in Ukrainian, sometimes in Old Church Slavonic, and less often in Polish.* Wierni mogą uczestniczyć we mszach św. i przyjmować sakramenty w kościołach rzymskokatolickich/*The faithful can participate in masses and receive the sacraments in Roman Catholic churches.*	Msza Święta odprawiana jest w języku polskim/*Holy Mass is celebrated in Polish.*
Post przebiega podobnie jak u wyznawców prawosławia i rzymskokatolików (w zależności od regionu)/*Fasting is similar to the followers of the Law and Roman Catholics (depending on the region).* W pierwszy dzień Wielkiego Postu i Wielki Piątek obowiązuje ścisły post (powstrzymanie się od mięsa i nabiału)/*On the first day of Lent and Good Friday, strict fasting is obligatory (meat and dairy refraining).* W środy i piątki wszystkich tygodni Wielkiego Postu i w Wielką Środę należy obowiązkowo powstrzymać się od spożywania produktów i potraw mięsnych (można jeść nabiał), w pozostałe dni tygodnia można jeść wszystko/*On Wednesdays and Fridays of all weeks of Lent and Holy Wednesday, it is obligatory to refrain from eating meat products (you can eat dairy), on the other days of the week you can eat everything.* Z obowiązku postu zwolnieni są: dzieci do 14. roku życia i osoby powyzej 60. roku życia; ciężko chorzy, rekonwalescenci; podróżujący; ciężko pracujący; przebywający w gościnie, ubodzy, którzy żyją z jałmużny, ciężarne, matki w połogu i karmiące piersią/*The following are exempt from the obligation to fast: children up to 14 years of age and people over 60 years of age; seriously ill, convalescent; travelers; hard working people; the poor, pregnant and postpartum women, nursing mothers.*	Posty dzielą się na/*Fasts are divided into:* Post jakościowy – zaniechanie jedzenia mięsa i jego przetworów (dozwolone są jaja, nabiał, tłuszcze zwierzęce)/*quality fasting – refraining from eating meat and meat products (eggs, dairy products, animal fats are allowed).* Post ilościowy – można zjeść jeden syty posiłek dziennie i dwa małe (rano, wieczór, dozwolone jest mięso i ryby)/*quantitative fasting – you can eat one full meal a day and two small ones (in the morning, in the evening, meat and fish are allowed).* Post ścisły – nie należy spożywać mięsa oraz ograniczyć się do jednego i 2 małych posiłków (dozwolone ryby, nabiał i owoce morza)/ *strict fast – do not eat meat and limit yourself to one and 2 small meals (fish, dairy and seafood allowed).* Post eucharystyczny – na godzinę przed przyjęciem Komunii świętej zabrania się przyjmowania pokarmów i napojów (z wyjątkiem wody i leków)/*Eucharistic fasting – one hour before receiving Holy Communion it is forbidden to take food and drink (except water and medicines).* Post w Kościele rzymskokatolickim obowiązuje wiernych pomiędzy 18. a 60. r.ż, a młodzież od 14. r.ż. wstrzemięźliwość w jedzeniu. Obecnie pości się w Środę Popielcową (trwa 40 dni do Wielkiego Czwartku) i w Wielki Piątek (post ścisły)/*Fasting in the Roman Catholic Church is obligatory for the faithful from 18 to 60 years of age, and for adolescents from the age of 14 abstinence in eating is advisable. He is currently fasting on Ash Wednesday (40 days until Holy Thursday) and Good Friday (strict fast).* Zwolnienii z postu: osoby powyżej 60. r.ż. i dzieci, osoby niemogące pozwolić sobie na wybór produktów (sytuacja ekonomiczna, przygotowanie posiłków przez innych; muszą odbyć inną formę postu, np. jałmużna postna, modlitwa), osoby chore, starsze i ich opiekunowie nie muszą przestrzegać postu eucharystycznego/*Exempted from fasting: people over 60 years of age and children, people who cannot afford to choose products (economic situation, preparation of meals by others; one must undergo a different form of fasting, e.g. fasting alms , prayer), sick and elderly people and their caregivers do not need to observe Eucharistic fasting.*
Zakony męskie i żeńskie/*Male and female orders.*	Wiele zakonów męskich i żeńskich/*Many male and female orders.*

Zdrowie

Wiara jest istotnym elementem umożliwiającym osobom bez wiedzy medycznej zachować poczucie kontroli nad zdarzeniami związanymi ze zdrowiem. Zdrowie w języku cierkiewnosłowiańskim znaczy „zharmonizowany, zjednoczony". Zdrowie jest zatem harmonią pomiędzy wolą człowieka, a łaską Bożą. Człowiek zdrowy, to człowiek wypełniający wolę Boga, dążący do doskonałości (przebóstwienie) i połączenia się ze Stwórcą [14]. Choroba jest następstwem odłączenia się od Boga i odrzucenia możliwości zjednania sie z Nim, co prowadzi do dysharmoni ludzkiej natury (zaburzenie w sferze cielesnej, duchowej i psychicznej). Choroba jest nie tylko wynikiem zaburzeń w funkcjonowaniu ciała i umysłu, ale i grzechu. Proces uzdrowienia wymaga zaangażowania chorego, lekarza oraz duchownego, a uzdrowienie jest nie tylko przywróceniem cielesnego zdrowia, ale i duchową odnową prowadzącą do zbawienia człowieka. W kulturze wschodniej istotnym elementem wpływającym na zdrowie jest rozpowszechniona medycyna ludowa, korzystanie z usług szeptuch i znachorów. W Polsce, zwłaszcza na Podlasiu, nadal

spotykane są praktykujące szeptuchy. Posługują się one gwarą o korzeniach ukraińskich bądź białoruskich, wyznają prawosławie, niektóre regularnie uczęszczają na cerkiewne nabożeństwa. Istnienie instytucji szeptuchy na podlaskiej wsi można powiązać zarówno z lecznictwem ludowym, jak i praktykami magicznymi, które zachowały się na tych terenach wraz z bogatą obrzędowością wschodniego prawosławia. Działalność szeptuch i znachorów jest mocno zakorzeniona na Białorusi i Ukrainie. Współistnienie dawnych pogańskich wierzeń z religią chrześcijańską wynika z liberalnego podejścia Kościoła wschodniego do tradycji pogańskich (na tereny wschodniej Rzeczypospolitej i Rusi nie docierały traktaty demonologiczne będące podstawą procesów o czary) [15]. Jak pokazują badania, osoby przesądne są bardziej skłonne do korzystania z usług medycyny ludowej i nieprzestrzegania zaleceń pielęgniarsko-lekarskich, co ma następstwa zdrowotne [16].

Namaszczenie chorych olejem świętym jest szeroko praktykowane w Kościele prawosławnym i greckokatolickim. Poza tym w rytuale uzdrawiania stosuje się relikwie świętych, ikony czy odprawienie mszy z modlitwami za chorego. Najważniejszym świętem prawosławnych Greków jest święto Zaśnięcia Bogurodzicy. W czasie święta odbywają się procesje z udziałem ikony Matki Boskiej (Megalohari), której dotknięcie prowadzi do uzdrowienia ciała i umysłu [17].

Z powodu ograniczeń finansowych i sytuacji politycznej rządowi ukraińskiemu nie udało się zapewnić wszystkim obywatelom bezpłatnego dostępu do opieki zdrowotnej. Jak podaje Demchenko w 2016 r. za ponad 52% usług medycznych musieli zapłacić sami pacjenci [18], którzy np. otrzymywali listę leków i opatrunków do zakupienia, niezbędnych do wykonania danej procedury medycznej. Pacjenci są zobowiązani przynieść ze sobą pościel i naczynia. Powszechne jest obdarowywanie drobnymi sumami pieniędzy lub prezentami lekarzy i pielęgniarek. Brak jasnych rozwiązań finasowania opieki zdrowotnej skutkowało powstaniem dużego rozdźwięku pomiędzy opieką prywatną, świadczącą usługi o wysokim standardzie, a opieką państwową. Następstwem tego było ograniczenie dostępu do świadczeń zdrowotnych i rozwoju nieformalnych grup samopomocowych (osoby chore lub mające chorego w rodzinie), które udzielały porad medycznych, wskazówek, a nawet oferowały sprzedaż niewykorzystanych leków na portalach [18–19]. Do niedawna w Ukrainie można było kupić leki w aptece bez recepty (np. antybiotyki), co wielu pacjentom pozwalało unikać płatnych wizyt u lekrza. Należy pamiętać, że migranci ukraińscy nie znają polskiego systemu zdrowotnego, co budzi obawy i brak zaufania.

Zdrowie psychiczne

Kościół prawosławny upatruje przyczyn chorób psychicznych w opętaniu przez siły nieczyste, w życiu sprzecznym z wiarą, jak i w zmianach organicznych mózgowia. Prawosławni nie odtrącają chorego z zaburzeniami psychicznymi, wrecz przeciwnie, uważają, że poprzez swoje cierpienie zbliża się on do Boga. Choroba psychiczna nie urąga człowiekowi, który nosi nadal w sobie podobieństwo Boże i dąży do Przebóstwienia. Kościół uważa, że ze wzgledu na rożną etiologię zaburzeń psychicznych opiekę nad chorym jednocześnie powinien sprawować kapłan (jeśli przyczyn choroby upatruje się w zaburzeniu relacji z Bogiem) i lekarz. Duchowni popierają obopólną współpracę na rzecz dobra chorego i są świadomi potrzeby posiadania przez kapłanów podstaw wiedzy psychologicznej [20]. Mimo akceptujęcej postawy Kościoła, choroba psychiczna jest nadal wysoce stygmatyzująca dla wierzących. Społeczeństwo ukraińskie przejawia niewielki poziom tolerancji wobec chorych psychicznie, niechętnie szuka pomocy u psychiatry czy psychologa, co skutkuje również późniejszym postawieniem diagnozy [18].

Światopogląd prawosławny nie uznaje za chorych psychicznie tzw. saloitów (Bożych szaleńców), których odmienne zachowanie jest wynikiem głębokiej wiary, a nie choroby psychicznej. Fenomen jurodiwy (saloity) jest specyficzny dla kultury prawosławnej i jest interpretowany jako forma przejściowa pomiędzy sacrum i profanum. Szaleńcze zachowanie jest sprzeciwem saloitów wobec konwencji ziemskiego życia i uwidacznia się tylko w obecności innych. Saloici stale prowadzą walkę z nieczystymi siłami, żeby umożliwić zbawienie ludzkich dusz. Cechami charakterystycznymi „Bożych szaleńców" jest nieprzywiązywanie wagi do wyglądu zewnętrznego, niekonwencjonalne zachowanie (krzyczenie, głośne krytykowanie innych), wyobcowanie i kontemplacja, nawiedzanie przez demony, udawane szaleństwo, posługiwanie się niezrozumiałym językiem, asceza [21].

Prawosławie nie ingeruje w metody leczenia chorób psychicznych, pozostawiając ich wybór lekarzowi i pacjentowi. Kościół postrzega personel medyczny jako nadchnionych wolą Boga pośredników realizujących plan uzdrawiania. Wszelkie metody terapuetyczne pochodzą od Boga („Bóg jest jedynym lekarzem, bo w istocie wszelkie środki lecznicze pochodzą ze stworzonej natury, której źródłem jest jej Stwórca," Syr 1,1; por. Syr 38,1–7). Dopuszczalne jest zatem stosowanie elektrowstrząsów i przymusu bezpośredniego wobec chorego, np. przymusowe podanie leków lub unieruchomienie, jeśli wymaga tego stan chorego, zawsze

pamiętając o poszanowaniu godności ludzkiej i wybieraniu najmniej uciążliwych metod dla chorego [20].

Kościół prawosławny sprzeciwia się nadużywaniu alkoholu, który prowadzi do oddalenia się człowieka od Boga, destrukcji rodziny i chorób psychosomatycznych. Swój sprzeciw Cerkiew wyraziła na XIII Soborze w Moskwie (2009 r.), zwracając się z apelem do władz Rosji, Ukrainy, Białorusi, Kazachstanu i Mołdawii o podjęcie radykalnych działań wobec alkoholizmu [22].

Wiara w „złe oko" jest wśród wierzących katolików bardzo rozpowszechniona. Przesąd ten narodził się w Mezopotamii, następnie rozprzestrzeniając się na inne starożytne kultury, przetrwał aż do czasów współczesnych. „Złe oko" to przekonanie, że spojrzenie ludzi nieżyczliwych, zazdrosnych lub pełnych podziwu może wywołać nieszczęście lub chorobę. Angielski filozof F. Bacon uważał, że „zazdrość ma w sobie coś z czarów". Działanie „złego oka" objawia się nagłą nerwowością, niepokojem, obniżoną kontrolą złości i agresji, zaburzeniami snu (koszmary, częste budzenie się), zmęczeniem, narastaniem konfliktów w pracy i rodzinie, poczuciem zagubienia, problemami z koncentracją, brakiem apetytu, apatią, aż po urojenia (wyższości lub bycia nikim, poczucie bycia obserwowanym przez duchowy byt, lęk przed zachorowaniem) i halucynacje [23]. Kościół prawosławny postrzega „złe oko" jak działanie sił nieczystych i zaleca modlić się do Chrystusa, Anioła Stróża lub czytać Psalm 90.

Wierzący Kościoła prawosławnego i greckokatolickiego w przypadku choroby psychicznej chętnie szukają ratunku w rytuałach. Znane uzdrawiające rytuały chorych z zaburzeniami psychicznymi to udział w pielgrzymce na wyspę Kefalinia i w procesji z relikwiami św. Gerasimosa, które mają moc wypędzania z chorego złych duchów. Rytuał tańca po rozżarzonych węglach (Anastenaria) pozwala nawiązać relacje z duchami, które chronią przed złymi duchami i uwalniają chorych od choroby psychicznej [17].

Planowanie rodziny

Kościół naucza, że głową rodziny jest mężczyzna, ale to w niczym nie umniejsza kobiecie i nie jest podstawą do nierówności. Teologia prawosławna zachęca małżonków do prokreacji, gdyż pozwala to na „rozpowszechnienie Królestwa Bożego na ziemi". Kościół prawosławny w niewielkim stopniu ingeruje w rodzinę i pozostawia jej planowanie partnerom (dopuszczone są wszelkie formy antykoncepcji). Stosowanie się do zaleceń względem planowania rodziny jest tym wyższe, im wyższy jest poziom religijności małżonków. Pary bardziej zaangażowane w kultywowanie wiary mają większą liczbę dzieci, lepsze relacje ze swoim potomstwem, a kobiety lepiej znoszą „niedogodności" związane z ciążą (niższy poziom depresyjności i lęku w czasie ciąży i po porodzie) [24].

Kościół prawosławny nie zaleca, ale i nie potępia zapłodnienia pozaustrojowego, które jest często postrzegane jako uprzedmiotowienie człowieka. Według Cerkwi każde nowo powstałe życie jest zgodne z zamiarem Boga. Wspólnota prawosławna akceptuje zapłodnienie in vitro homologiczne, gdyż nie dochodzi do naruszenia jedności małżenstwa. Prawosławie kategorycznie sprzeciwia się namnażaniu zarodków ludzkich i ich uśmiercaniu, ponieważ zgodnie z wiarą poczęcie biologiczne człowieka zbiega się z jego poczęciem duchowym (zarodek jest człowiekiem) [25]. Niedopuszczalne jest macieżyństwo zastępcze (surogatki).

Aborcja (jak i stosowanie środków wczesnoporonnych) jest w prawosławiu uważana za grzech śmiertelny obciążający zarówno rodziców jak i lekarza. Jednak w przypadku zagrożenia życia ciężarnej Kościół pozostawia wybór o aborcji kobiecie, jednocześnie nie odrzuca jej ze wspólnoty, modląc się o odpuszczenie jej grzechu. Aktualne prawa ukraińskie, białoruskie i rosyjskie dopuszczają aborcję na życzenie do 12. tygodnia ciąży, a później tylko wówczas, jeśli są wskazania medyczne lub gdy ciąża jest wynikiem czynu zabronionego.

Homoseksualizm

Prawosławie uznaje homoseksualizm i związki partnerskie osób tej samej płci jako dewiację i grzech (są sprzeczne z naturą człowieka i niosą zagrożenie dla wspólnoty i instytucji małżeństwa), które „należy uzdrowić modlitwą, postem i czytaniem Biblii" [22]. Kościół nie odmawia nikomu prawa do życia, poszanowania godności i aktywnego współtworzenia wspólnoty, mimo to sprzeciwia się dopuszczeniu osób homoseksualnych do wykonywania zawodów związanych z nauczaniem dzieci i zajmowania kierowniczych stanowisk w służbach mundurowych. Zmiana płci człowieka postrzegana jest jako sprzeciw wobec woli Bożej.

Śmierć, eutanazja i samobójstwo

Śmierć jest pojmowana w prawosławiu jako faza przejściowa pomiędzy życiem doczesnym a wiecznym [26]. Śmierć mózgu jest niewystarczającym dowodem na oddzielenie się duszy od ciała, ponieważ możliwości współczesnej medycyny pozwalają na podtrzymanie czynności życiowych. Cerkiew nie popiera nieefektywnych, uciążliwych terapii mających przedłużyć życie człowieka, przysparzających mu cierpienia i uniemożliwiających godną śmierć [26]. Śmierć jest procesem rozłożonym w czasie, od momentu ustania procesów biologicznych do opuszczenia ciała przez duszę. Dlatego czynności pogrzebowe rozpoczynają się na trzeci dzień od śmierci biologicznej. Według wiary przez ten

okres dusza przebywa w ciele i świadomie odbiera otoczenie, przgotowując się na zjednanie z Bogiem. W tym okresie odmawia się specjalną modlitwę na rozłączenie duszy i ciała (kapłan), czyta się Pismo Święte i modli się za zmarłego (tzw. panichida, która ma pomóc duszy uzyskać zbawienie). Trzeciego dnia dokonuje się rytuału obmycia ciała z zachowaniem należytego szacunku (ciało zmarłego jest postrzegane jako relikwia), ubiera sie zmarłego w nowe szaty, co ma symbolizować przejście do innego wymiaru życia. Zmarłych duchownych nie obmywa się, ubierani są w odzież w jakiej sprawowali posługę Bogu (np. szaty kapłańskie, liturgiczne, mnisze). W ręce zmarłego wkłada się ikonę z wizerunkiem Chrystusa, a w dłonie kapłanów Ewangelię. Następnie ciało zmarłego jest przenoszone do cerkwi, gdzie odprawia się ostatnie nabożeństwo z uczestnictwem zmarłego (otpiewanije). Miejsce pochówku kapłan uświęca znakiem krzyża i sypie popiołem (ewentualnie olejem świętym, który służył namaszczeniu chorego). Prawosławni czczą zmarłych wielokrotnie w ciągu roku. Najistotniejszą jest tzw. Radonica (wywodząca się jeszcze z czasów pogańskich, przypadająca na 9 dzień po Wielkanocy), czyli modlitwy na grobach zmarłych. Rodziny w ten dzień przynoszą na groby poświęcone jedzenie, alkohol i razem ze zmarłym swiętują zmartwychwstanie Chrystusa. Groby są ozdabiane kolorowymi wstążkami (Polska) lub przykrywane białym płótnem (Białoruś) [27]. Dzień św. Dymitra (8.11) jest jednym z kilku w roku, kiedy wierni Kościoła greckokatolickiego wspominają zmarłych. Groby swoich bliskich odwiedzają przede wszystkim w czasie Wielkanocy, kiedy odbywają się również procesje na cmentarze.

Eutanazja jest potępiana przez Kościół prawosławny, gdyż tylko Bóg ma prawo decydować o życiu i śmierci człowieka [25]. Według teologów prawosławnych jest ona świadectwem utraty miłości do Boga i bliźniego oraz aroganckiego uzurpowania sobie prawa do boskiego działania („Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeśli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeśli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc i w śmierci należymy do Pana"; Rz 14, 7–8).

Samobójstwo jest surowo zabronione, gdyż jest postrzegane jako sprzeciw wobec woli Boga, jego zamiarów wobec człowieka („Bóg nie dopuści do wypróbowania ponad wasze siły i nie dozwoli was kusić ponad to, co potraficie znieść, lecz zsyłając pokusę, równocześnie wskaże sposób jej pokonania, abyście mogli przetrwać"; 1 Kor. 10, 13). Samobójstwo jest wynikiem utraty miłości do Boga, swoich bliskich i zarazem nadmiernej koncentracji na sprawach doczesnych. Samobójca odbiera sobie możliwość pokuty za swoje wcześniejsze grzechy, skazując się na wieczne potępienie. W takiej sytuacji nie odmawia się modlitwy za duszę i otpiewanija (wyjątkiem jest brak świadomego podjęcia decyzji o samobójstwie, choroba psychiczna). Samobójstwo ma charakter stygmatyzujący i wiąże się z odrzuceniem samobójcy przez wspólnotę prawosławną. Cerkiew nie modli się za zmarłego, nie odmawia się otpiewanija, nie wnosi się trumny do cerkwi, a zgodę na pochówek musi wyrazic biskup [28].

Transplantacja narządów

Cerkiew grecka i rosyjska uważa, że donacja narządów jest najwyższym aktem miłosierdzia uświęcającym człowieka – dawcę [26]. Jednocześnie sprzeciwia się uprzedmiotowieniu samopoświęcenia i świętości ciała poprzez sprowadzenie ich do rangi procedury medycznej unormowanej prawnie. Procedura pobrania przeszczepu powinna być poprzedzona świadomą zgodą dawcy (domniemana zgoda jest oznakiem braku szacunku dla człowieka) i zachowaniem należytego szacunku do ciała. Niedopuszczalne jest również używanie tkanek i narządów pobranych od płodów poddanych aborcjii w celu leczenia chorób i odmładzania ludzi. Aktualnie Cerkiew nie popiera argumentu o niekompletności istoty ludzkiej (po donacji narządów i tkanek) w kontekście zmartwychwstania i życia wiecznego. Jednak wśród wielu wierzących nadal takie przekonania są powszechne, co może skutkować odmową na oddawanie narządów, zwłaszcza serca, które jest miejscem duchowego spotkania się z Bogiem.

Pielęgnacja ciała chorych prawosławnych odbywa się na podobnych zasadach, jak w Kościele rzymskokatolickim. Osoba pielęgnująca może wykonać czynności pielęgnacyjne u chorego przeciwnej płci. Zdarzyć się może, że starsze osoby mogą odmówić wykonania czynności przez mężczyzn. Należy również umożliwić siostrom lub braciom zakonnym wykonywanie czynności pielęgnacyjno-opiekuńczych nad współzakonnikami. Pacjent powinien mieć możliwość praktykowania i posiadania symboli wiary, np. ikony, ręcznika lub przyjęcia komunii świętej lub, jeśli jest wymagane, namaszczenia chorych. Obłożnie chorzy mogą się modlić w łóżku w pozycji leżącej. Chorzy są zwolnieni z postów, jeśli jednak chcą pościć, powinni uprzednio skosultować się z lekarzem.

Podsumowanie

W obecnych czasach ze względu na wzmożone ruchy migracyjne istnieje szczególna potrzeba kształcenia w zakresie opieki transkulturowej. Opieka pielęgniarska spełniająca oczekiwania chorego pod względem kulturowym stanowi wyzwanie dla personelu pielęgniarskiego. Pielęgniarka powinna świadczyć nie tylko opiekę medyczną odpowiadającą aktualnemu stanowi wiedzy medycznej, ale i potrzebom kulturowym chorego z in-

nego kręgu wyznaniowo-kulturowego. Działania pielęgniarskie muszą się charakteryzować akceptacją dla odmienności podopiecznego, wynikającej z różnic na tle religijnym, przezwyciężaniem wewnętrznych uprzedzeń i stereotypów w celu osiągnięcia najwyższego poziomu opieki nad chorym. Okazywanie szacunku dla przyzwyczajeń, upodobań i przekonań obowiązujących w kulturze, z której wywodzi się chory, stanowi podstawę do nawiązania kontaktu terapeutycznego, który przyśpiesza proces powrotu do zdrowia i ułatwia pracę samej pielęgniarce.

Piśmiennictwo

1. Rozkrut D. Mały Rocznik Statystyczny Polski. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny; 2021.
2. Rozkrut D. Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2017. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny; 2016. 78. 194–195.
3. Wernerowna Rebelein A. Das Große Kirchenschisma von 1054. München: GRIN Verlag; 2002. https://www.grin.com/document/107677. Data dostępu: 22.05.2022.
4. Białkowska M. Co nas łączy, co nas dzieli. Przewodnik Katolicki. https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2011/Przewodnik-Katolicki-3-2011/Wiara-i-Kosciol/Co-nas-laczy-co-nas-dzieli. Data dostępu: 05.06.2022.
5. Charkiewicz J. O ikonografii świętych w prawosławiu. Elpis. 2010; 12: 245–289.
6. Informacje ogólne o Prawosławiu, https://www.prawoslawie.pl/prawoslawie/o-prawoslawiu/informacje-ogolne/ Data dostępu: 05.06.2022.
7. Froniewski J. Sakrament namaszczenia chorych w praktyce liturgicznej i teologii kościołów prawosławnych tradycji bizantyjskiej. Teologia w Polsce. 2013; 7: 25–41.
8. Pruszyński JJ, Grabowska-Grzyb A. Potrzeby i oczekiwania prawosławnych chrześcijan w czasie choroby i schyłkowego okresu życia. Gerontol Pol. 2007; 15: 128–136.
9. Bodys-Cupak I, Fąfara I, Ziarko E. Uwarunkowania religijne opieki zdrowotnej nad pacjentami wyznającymi prawosławie. W: Majda A, Zalewska-Puchała J, Ogórek-Tęcza B. (red.). Pielęgniarstwo transkulturowe. Podręcznik dla studiów medycznych. Warszawa: PZWL; 2009: 44–54.
10. Hołuszko M. Obywatele Polski wyznania prawosławnego. www.dibra.kul.pl/Content/27563/20_obywatele_polski.pdf . Data dostępu: 22.05.2022.
11. Zwierzyńska E. Los wyhaftowany na płótnie, czyli historia ręcznika obrzędowego. krainabugu.pl/los wyhaftowany na płótnie, czyli historia ręcznika obrzędowego – Kraina Bugu. Data dostępu: 20.05.2022.
12. Normy dotyczące postów dla wiernych Archieparchii Przemysko-Warszawskiej i Eparchii Wrocławsko-Gdańskiej Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, https://wktorymkosciele.wordpress.com/posty-w-ukgk-w-polsce/. Data dostępu: 23.05.2022.
13. Musiał Z. Uwarunkowania religijne opieki zdrowotnej nad pacjentami wyznającymi grekokatolicyzm. W: Majda A, Zalewska-Puchała J, Ogórek-Tęcza B. (red.). Pielęgniarstwo transkulturowe. Podręcznik dla studiów medycznych. Warszawa: PZWL; 2009: 55–61.
14. Pietkiewicz P. Zdrowie człowieka i przyczyny jego utraty według antropologii prawosławnej. Elpis. 2018; 20: 253–257. DOI: 10.15290/elpis.2018.20.26.
15. Sadanowicz E. Szeptuchy jako specyficzne zjawisko znachorskie pogranicza na Podlasiu. Studia Społeczne. 2018; 32: 190–207. DOI 10.15290/pss.2018.32.13.
16. Taher M, Pashaeypoor S, Cheraghi A, Karimy M, Hoseini S. Superstition in health beliefs. Concept exploration and development. J Family Med Prim Care. 2020; 9: 1325–1330. DOI: 10.4103/jfmpc.jfmpc_871_19.
17. Dallas T, Baroutsa NM, Dein S. The Power of the Divine: Religion, Rituals and Healing in Greece. Ment Health Relig Cult. 2020; 23: 718–732.
18. Demchenko I. Reforma krajowego systemu opieki zdrowotnej Ukrainy: pierwsze wyniki i dalsze perspektywy. Medyczna Wokanda. 2018; 10: 169–184. DOI: 10.32055/mw.2018.10.14.
19. Listopadska S. Różnice kulturowe polsko-ukraińskie z perspektywy pacjenta. www.termedia.pl/Konferencja – Różnice kulturowe polsko-ukraińskie z perspektywy pacjenta – Intro | VOD – Termedia. Data dostępu: 05.08.2022.
20. Sanecka A. Prawosławne spojrzenie na zagadnienia zdrowia psychicznego oraz związanej z nimi działalności medycznej i terapeutycznej. W: Płonki-Syroki B, Dąsala M. (red.). Choroby i wybrane problemy medyczne w kontekście religijnym – teoria i praktyka. Wrocław: Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich; 2020: 21–40.
21. Boruszkowska I. Duchowość chrześcijańskiego Wschodu – Święci Jurodiwi – szaleni dla Chrystusa. Figury chorych psychicznie w religii prawosławnej i kulturze wschodniej. Preteksty; 2013: 5–14.
22. Pawłowicz JJ. Implikacje moralne teologii wspólnoty małżeńsko-rodzinnej w nauczaniu Cerkwi prawosławnej i Kościoła rzymskokatolickiego.Tuchów: Mata Poligrafia WSD Redemptorystów; 2011: 363–384.
23. Jakubik A. Kultura a zaburzenia psychiczne. Studia Psychologica. 2003; 4: 133–150.
24. Komorowska-Pudło M. Rodzina i prokreacja w religiach monoteistycznych. Założenia doktrynalne a rzeczywistość empiryczna. Studia Oecumenica. 2016; 16: 421–439. DOI: https://doi.org/10.25167/so.3291.
25. Aleksiejuk A. Antropologiczno-teologiczne wyznaczniki podejścia do zagadnień bioetycznych z prawosławnego punktu widzenia. Studia Theologica Varsaviensia. 2007; 45: 145–161.
26. Sanecka A. Kościół prawosławny a medycyna transplantacyjna. W: Płonki-Syroki B, Dąsala M. (red.). Choroby i wybrane problemy medyczne w kontekście religijnym – teoria i praktyka. Wrocław: Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich; 2020: 81–97.
27. Węgorowska K. Językowo-kulturowo-symboliczna zaduma nad północnokresowym kultem zmarłych utrwalonym w badaniach polskich uczonych różnych pokoleń. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. 2011; 6: 190–206.
28. Fiedoruk P. Prawosławne spojrzenie na grzech samobójstwa. www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kocvar8/subor/02_Fiedoruk.pdf. Data dostępu: 20.04.22.

Artykuł przyjęty do redakcji: 07.06.2022.
Artykuł przyjęty do publikacji: 31.01.2023.

Źródło finansowania: Praca nie jest finansowana z żadnego źródła.
Konflikt interesów: Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

Adres do korespondencji:
Piotr Wojda
e-mail: askot8@wp.pl
LVR-Klinik Köln Akademisches Lehrkrankenhaus der Universität